

A „Leveské“-től az „Üveggyöngy“-ig

Folyóiratunk legutóbbi számában behatóan kifejtettük (IX. 71–72) a hun személynévek törökös magyarázatára vonatkozó elvi és módszertani álláspontunkat, vagyis hangsúlyoztuk azt, hogy hun személynéveket csakis abban az esetben lehetne töröknyelvi elemekkel kapcsolatba hozni, ha kimutatható volna a török *ethnikum* jelenléte Keleteurópában a Kr. utáni I. és V. század között, vagyis ugyanazon korban, midőn nyugati és kaukázusi kútfők a „hun“ név viselőit, mint ezen terület lakóit említik, és ha volna valaminő történeti vagy archeológiai bizonyíték arra, hogy a hun törzsek Belső-Ázsiából költöztek volna Kelet-Európába. Amíg tehát a hun személynévek törökből való magyarázatának ezen elvi lehetősége tisztázva nincsen, csak játékos kedvtelést kell látnunk abban, ha Németh Gyula a „Honfoglaló magyarság kialakulása“ című könyvében a kb. 110-re menő hun tulajdonnév közül talán vagy 8–10 nevet önkényesen, formalisztikus magyarázatokkal a török nyelvek segítségével próbál megfejteni. Ezen módszer teljes értéktelenségét mi sem tanúsítja jobban, mint hogy ilyenmódon Attila atyja nevének akár a „leveské“ akár az „üveggyöngy“ jelentést lehetne tulajdonítani. Németh Gyula a MNy legújabb számában (XXXIII. 216–221) csatlakozott ugyan a „leveske“-magyarázat teljes értéktelenségéről vallott felfogásunkhoz, hogy annál erélyesebben keljen Vambéry „üveggyöngy“-magyarázatának védelmére, amely pedig hajszálnyival sem jobb a másiknál. Azonban ezuttal sem azt próbálta bizonyítani, hogy a hun nevek törökös magyarázatára megvan-e a történeti lehetőség — ezen legfontosabb követelményünkre nála még csak célzás sem történik —, hanem ismét csak a nyelvészeti formalizmus játékaival próbál csillogni olvasói előtt. Amíg mestere, Vambéry, csak egy adatot idézett a török *mundzuk* szóra, amellyel a *Μουρδιονυχος* nevet kapcsolatba próbálta hozni, addig Németh már egész adattömeggel büszkélkedik és tőlem is rossz néven veszi, hogy csak három-négy adatot idézek (szerinte „ismerek“) a húsból. Pedig szerintem tulajdonképp még az a három-négy adat is sok volt, mert hisz a kérdéses hun személynév szempontjából a török *mundzuk* szó különböző nyelvi változatainak semmi jelentősége sincsen. De az sem dönt ebben a kérdésben, hogy mi a török szó etimológiája.¹

¹ Továbbra is változatlanul az a nézetem, hogy a szó alapeleme

Németh Gyula — amint említettem — a hun *Μουρδιουχος* név magyarázatával kapcsolatos alapvető és döntő kérdések tisztázása elől cikkében kínosan gondos hallgatással tért ki. Ezen eljárásával feljogosított ugyan engem arra, hogy etimológiájának formalisztikus szempontból való megvizsgálását teljesen mellőzzem, mert hisz nyilvánvaló, hogy ha a hunok nem tekinthetők török népnek, akkor néhány kiragadott hun személynév törökös magyarázata értéktelen homonymiánál nem egyéb, mégha a magyarázat formalisztikus szempontból teljesen kifogástalan volna is. Ennek ellenére még sem árt, ha a Vámbéry—Németh-féle etimológiát formalisztikus szempontból is kissé szemügyre vesszük.

A formalisztikus vizsgálat szempontjából először is meg kell állapítanunk, hogy a név magyarázatát illetőleg Jordanes *Mundzucus* változatának semmi jelentősége sincs. Jordanes ugyanis ezt a nevet görög forrásból vette át; nyilván *Mundiucus*-nak írta át a görög *Μουρδιουχος*-t és csupán egy másolója csinált ebből *di > dz* olvasási hibával *Mundzucus*-t. Nyilvánvaló, hogy Theophanes *Μουρδιος*-át a török *mundzuk* szóval kapcsolatba hozni nem lehet. De ugyanez a megállapítás vonatkozik Priskos *Μουρδιουχος*-ára is. Németh, illetve mestere Vámbéry, ugyanis teljesen önkényesen tette fel, hogy a görögök a török *k*-t ez esetben *χ*-val írták volna (és nem *κ*-val), amely semmivel sem indokolható feltevés azonban Némethnél — szintén Vámbéry nyomán — még az *Ἡρῶα* névvel kapcsolatban is szerepel. Ép ilyen önkényes, sőt még képtelenebb feltevés, hogy a görögök a török *dž* affrikátát *δι*-vel írták volna. Ennek igazolására Németh az Ural-folyó nevének görög *Δάρις*, *Δαρις* változataira hivatkozik, amelyekben elmélete szerint a *Δ*- egy állítólagos török eredetű név *dž*-hangjának leírá-

mun- (< *mojun*, *moin*), 'nyak' jelentéssel bírt. Vö. az ismert párhuzamon kívül kazáni tat. *mun-džaka* 'ein Halsband aus Münzen' (*džaka* 'Kragen'). Jelentéstani szempontból nem mellőzhető a szárt, krimi *munčak* 'Perle, Glasperle, eine Halskette aus Perlen'. A képzett szó második tagjára nézve vö. oszm. čag. *kol-čak* 'die Armschienen des Panzers; wolene Fausthandschuhe' (*kol* 'Arm'). A Németh és EtSz. által vonatkozásba hozott mong. *moncok* és mandžu *moncon* szóalakok, eltérő jelentésüknél fogva, nem tartozhatnak ide.

Hogy ez a szó mily szoros összefüggésben van a 'nyak' töröknyelvi kifejezésével és fogalmával, kitűnik a következő kazáni tatár pásztoreleti szóból is: *munčak* '„a borjú nyakába húzzák, hogy el ne szaladjon, [ennél fogva] kötik meg“ (buzau mu j n ž na kiritirler kačmasın ičin baylap kojarlar). Abdu-l- Kajum, Lehče i tatari. Kazan, 1895. II, 83. A szó eredeti jelentése tehát kb. „nyakba-val ó“. Ez az alapjelentés rejlik a nyakba akasztott üveggyöngyfűzérben is.

sára szolgált. Németh ezen elméletét hibásnak tartom ugyan, de legyen az ő hite szerint. Akkor is ez a példa csak azt tanusítaná, hogy a görögök a *dž-t, δ*-val szokták átírni, de nem azt, hogy *δt*-vel. Mivel pedig a görög írók a *dž* affrikáta zöngétlen párját a *tš-t* barbár nevekben következetesen *τš*-vel írták, semmi valószínűsége sincs annak, hogy a *dž-t* akár *δ*-val, akár *δt*-vel írták volna.

Meg kell még jegyezmem, hogy a *Μουνδιος* névváltozat aligha tekinthető a *Μουνδιουχος* változat romlott alakjának. Ez utóbbi névváltozatban ugyanis a szóvégi *-χ* bizonyos jelentőséggel bíró nyelvtani elemnek látszik, mert ugyanez a változatbeli kettősség a hun neveknel több esetben is szembe-tűnik. Pl.: *Ῥορνᾶς* és *Ῥορνᾶχ*; *Σανδιλ* és *Σανδιλχος*.

Ami pedig az immár eltemetett Bendeguz-etimológia *-džayiz*, *-džeyiz* képzőjét illeti, arra nézve még csak a következő mondanivalóm van. Németh elmélete (és egy-két nyelvtan-író hibás megállapítása) szerint volna még ennek a képzőnek — a török magánhangzóilleszkedés törvényére számító — *-džijiz*, *-džuyuz* ... változata is (?) (J. Németh, *Türkische Grammatik* 35). Erre nézve a nyelvi tények (és nem a hibás nyelvtankönyvek) következőkép szólnak. Az oszmán-török *kiz* szó annyit jelent, mint 'leány'. Németh elmélete szerint ebből, a fenti képzővel, a magánhangzóilleszkedés betartása mellett, **kiz-džijiz* alakot kellene képezni. Ilyen szóalakot azonban az oszmán-török nem ismer. Helyette ellenben azt mondják: *kiz-džuyiz* (*-džüz*), 'szegény leány'. Az oszm.-tör. *çodžuk* annyit jelent, mint 'gyermek'. A labiális illeszkedésre való hivatkozással itt, ha Németh elmélete igaz volna, **çodžuk-džuyuz* -féle szóalakot kellene képezni. De ilyen sincs. Helyette minden oszmán-törökül tudó ember azt mondja: *çodžuk-džayiz* (*-džüz*), 'szegény gyermek'. Nem a nyelvtanirodalombá belekerült hibákra kell hivatkozni, hanem a nyelvi tényekre!

Németh cikkéből úgy látom, hogy e sajnálkozást, illetve — tárgyakkal kapcsolatban — csökkentett értéket kifejező török *-džayiz*, *-džeyiz* képzővel még máig sem sikerült közelebbi ismeretségi viszonyba lépnie. Ezt saját maga tanúsítja legvilágosabban, amidőn erre a képzőre olyan példákat idéz, melyeknek magánhangzóit nem meri kiírni (pl. *odadz. γ. z* „szobácska“ stb. MNy. XXXIII. 221). Bátorság! Hosszú még az élet, megtanulhatja.

Mészáros Gyula.